

Autoreferat

1. Imiona i Nazwisko: **Andrzej Piotr Stefańczyk**
2. Stopnie naukowe – z podaniem czasu, miejsca i tytułu prac.
 - 2013 – doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, nadany uchwałą Rady Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 23 października 2013 roku na podstawie rozprawy:
Między koniecznością a wolnością. Relacja wolnej woli do przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej w doktrynie św. Anzelm z Canterbury.
Promotor w przewodzie doktorskim: prof. dr hab. Agnieszka Kijewska
Recenzenci w przewodzie doktorskim: prof. dr hab. Mikołaj Olszewski, dr hab. Przemysław Gut.
 - 1993 – magister filologii klasycznej na podstawie pracy pt.:
Teoretyczne założenia „Retoryki” Arystotelesa
Promotor: prof. dr hab. Henryk Podbielski
Recenzent: prof. dr hab. Robert Chodkowski
Praca magisterska powstała w Katedrze Filologii Greckiej KUL.
 - w latach 1986 – 1993 – studia filologii klasycznej i filozofii teoretycznej w KUL.
3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:
 - Od 1994 zatrudniony w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej KUL jako wykładowca języków klasycznych: j. łaciński, j. grecki.
 - Od 2013 asystent w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej KUL.
 - Od 2017 adiunkt w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej KUL.

3.1. Pełnione funkcje uniwersyteckie

- (i) Od 2015 członek Rady Instytutu Filozofii jako przedstawiciel młodszych pracowników naukowych
 - (ii) Od 2017 roku - opiekun studentów I -III roku filozofii teoretycznej.
 - (iii) Od 1.10. 2018 roku – kurator Koła Filozoficznego Studentów KUL.
4. Wskazanie osiągnięcia naukowego wynikającego z art. 16 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

4.1 Tytuł osiągnięcia naukowego: cykl artykułów pt., **Wolność człowieka a hipoteza teistyczna**

4.2 Autor, tytuł publikacji, nazwa wydawnictwa, rok wydania.

Jeżeli Bóg istnieje... Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Studia i eseje, red. Andrzej P. Stefańczyk, TN KUL, Lublin 2018:

- (i) Nauka o predestynacji Gottschalka z Orbais, s. 55-72.
- (ii) Moc Boga a wolność istot rozumnych według Anzelma z Canterbury: Czy upadek diabła jest wolny czy konieczny?, s. 99-118.
- (iii) Tomasz z Akwinu o predestynacji i przyczynowaniu Boga: wola, wiedza, łaska Boga, s. 137-166.
- (iv) Boże przyczynowanie a wolna wola – L. de Molina vs D. Bañez: Zarys kontrowersji między tomizmem a molinizmem w XVI wieku, s. 239-270.
- (v) Luis de Molina – wolność człowieka a wiedza Boga: Doktryna *scientia media*, s. 271-298.
- (vi) Wprowadzenie, s. xv-xxxii.

4.3. Omówienie celu naukowego wymienionych wyżej studiów i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Tytułem wstępu

Problem wolnej woli jest jednym z najszerzej dyskutowanych współcześnie zagadnień w filozofii. Kwestia wolnej woli dotyczy tego, czy samą wolną wolę albo jej jakiś rodzaj konieczny dla moralnej odpowiedzialności daje się uzgodnić z przyczynową determinacją działania przez czynniki niezależne od kontroli sprawcy. Działanie bowiem zostaje zdeterminowane przyczynowo, jeżeli istotne czynniki o charakterze przyczynowo-skutkowym występują lub są aktywne przed pojawieniem się sprawcy, co dodatkowo w połączeniu z prawami natury – jedno i drugie jest poza kontrolą sprawcy – gwarantuje bezwzględnie wystąpienie działania na skutek procesu przyczynowego, który rozpoczyna się od wcześniejszych czynników przyczynowych i kończy się zaistnieniem działania. Dyskusja zatem o wolnej woli prowadzi do problemu zasługi i kary, winy i odpowiedzialności, umysłu i ciała, konieczności i możliwości, wieczności i czasu, dobra i zła. W konsekwencji problem

wolnej woli nie ogranicza się w prosty sposób do jednej, określonej dziedziny filozofii, ale staje się przedmiotem dociekań etyki, epistemologii, filozofii społecznej i politycznej, metafizyki, filozofii umysłu, filozofii prawa i nauki czy wreszcie filozofii religii. Niemniej wspólnym mianownikiem zarysowanego wyżej zagadnienia jest problem fatalizmu: fatalizmu teologicznego, ale także logicznego. Problem fatalizmu powstaje wtedy, kiedy zakłada się, że zdania prawdziwe można różnie indeksować czasowo bez zmiany ich wartości logicznej. Rodzi się wówczas pytanie, czy i jak pogodzić można ludzką wolność z istnieniem różnie zindeksowanego czasowo i prawdziwego opisu ludzkich działań, które zachodzą w czasie. Jeżeli opis jest brany z punktu widzenia logiki to z uwagi na to, że zdanie prawdziwe było, jest i będzie takim zawsze, otrzymujemy problem fatalizmu logicznego. Jeżeli z kolei rozpatrywać rzecz od strony poznania Boga, to pojawia się problem fatalizmu teologicznego. Istnieje też problem determinizmu w różnych wersjach, jak przykładowo determinizm przyczynowy, fizyczny (nomologiczny), teleologiczny i inne.

Moje zainteresowania i badania zarówno we wcześniejszej monografii *Między koniecznością a wolnością*, jak i w prezentowanym cyklu artykułów koncentrują się na problemie wolnej woli wobec założenia istnienia Boga. Realizacja takiego projektu badawczego z jednej strony pozwoliła mi, a z drugiej wymagała ode mnie rozwinięcia kompetencji zarówno stricte historyczno filozoficznych, jak i bardziej systemowych w pewnych dyscyplinach filozoficznych, jak: metafizyka, etyka, logika, antropologia filozoficzna, epistemologia czy filozofia języka i filozofia Boga. Badanie problematyki wolnej woli i zagadnienia fatalizmu teologicznego czy logicznego oraz próby jego przezwyciężenia dostarczają lepszego zrozumienia rozwoju filozoficznej aparatury pojęciowej w tym obszarze i pozwalają śledzić wdrażanie przez wybitnych myślicieli różnych epok coraz bardziej zaawansowanych i subtelnych strategii rozwiązania aporii wolności człowieka wobec przyjęcia istnienia wszechwiedzącego i wszechmocnego Boga. Dyskutowany przeze mnie problem wolności człowieka i hipotezy teistycznej od strony logicznej jest w jakiejś mierze problemem zasady dwuwartościowości, czyli wariantem antynomii *futura contingentia*. Zgodnie z zasadą dwuwartościowości każde zdanie ma dokładnie jedną z dwóch wartości logicznych: prawdę albo fałsz. Problem więc dwuwartościowości jest tu stawiany ze względu na trudność, jaka pojawia się w przypadku uzgodnienia twierdzeń o otwartej (przygodnej) przyszłości i zamkniętej (koniecznej) przeszłości, a więc w istocie w związku z problemem *futura contingentia*. Antynomia więc *futura contingentia* w wariacie semantycznym przybiera postać trzech tez: (i) przeszłość jest

konieczna, tzn. nieodwracalnie zdeterminowana; (ii) przyszłość nie jest konieczna, tzn. jest przygodna, niezdeterminowana i otwarta; (iii) każde zdanie jest prawdziwe lub fałszywe. Wariant teologiczny za tezę (iii) przyjmuje twierdzenie o wszechwiedzącym Bogu. Ta ostatnia uwaga pokazuje, że podjęty przeze mnie problem w istocie czerpie swoje źródła z rozważań Arystotelesa w rozdziale 9 *Hermeneutyki* i był szeroko dyskutowany już od starożytności (Diodor Kronos, Kleanthes) aż po czasy współczesne. Moje badania tego aspektu refleksji filozoficznej wydają się wypełniać zarówno lukę w polskiej literaturze filozoficznej, a niektóre moje propozycje interpretacji myśli wybitnych myślicieli przeze mnie dyskutowanych (np. Anzelm z Canterbury, Tomasz z Akwinu) w odniesieniu do przełamania aporii wolnej woli człowieka i wszechwiedzy oraz działania Boga mogą okazać się inspirujące i efektywne, jak się wydaje.

Omówienie osiągnięcia naukowego

Prezentowany cykl moich sześciu artykułów zamieszczonych w tomie „Jeżeli Bóg istnieje...Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Studia i eseje” jest próbą prześledzenia i zbadania rozwoju refleksji filozoficznej nad problemem wolności i wolnej woli człowieka wobec założenia istnienia Boga na przestrzeni dziejów od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych.

Artykuł (1) *Nauka o predestynacji Gottschalka z Orbais* jest próbą scharakteryzowania nauki o tzw. podwójnej predestynacji Gottschalka z Orbais w wieku IX, która była przyczyną największego kryzysu w Kościele od czasów wystąpienia Pelagiusza na początku V wieku. Artykuł po krótkim wstępnym nakreśleniu tła i kontekstu kontrowersji doktrynalnych renesansu karolińskiego (spór o Eucharystię i tzw. problem *trina deitas*) koncentruje się na wyjaśnieniu źródeł nauki o podwójnej predestynacji (doktryna św. Augustyna i jej interpretacja Izydora z Sewilli) z jednej strony, a z drugiej strony próbuje bliżej dookreślić założenia teologiczne i metafizyczne nauczania Gottschalka z Orbais i ich konsekwencje. Praca referuje cztery węzłowe kwestie związane z problemem głoszonej nauki o podwójnej predestynacji: (i) pojęcie Boga, (ii) rozumienie łaski, natury i wolnej woli, (iii) relacji przedwiedzy do predestynacji, (iv) relacji w Bogu sprawiedliwości do miłosierdzia. Artykuł w dużej mierze jest oparty na interpretacji tekstów z epoki, głównie Gottschalka z Orbais i jego głównego adwersarza Hinkmara z Reims (teksty w moim autorskim przekładzie są zamieszczone w: *Jeżeli Bóg istnieje...Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Wybór tekstów*, red. A. Stefańczyk, TN KUL, Lublin 2018, s. 31 – 115). We wnioskach wskazuję na

trudności w dyskutowanym problemie i rysuję perspektywę rozwiązania tego zagadnienia w wiekach następnych.

Artykuł (2) *Moc Boga a wolność istot rozumnych według Anzelma z Canterbury: Czy upadek diabła jest wolny czy konieczny?* (JBI, s. 99-118). podejmuje próbę rekonstrukcji strategii argumentacji na rzecz obrony doskonałości Boga w doktrynie Anzelma z Canterbury na przykładzie jednego z najtrudniejszych problemów teodycei chrześcijańskiej, a mianowicie upadku diabła. Ten szczegółowy problem upadku diabła jest analizowany w perspektywie głównych filozoficznych założeń doktryny Anzelma, w szczególności rzecz koncentruje się wokół pytań: W jakim sensie może być realne to, co nie zostało przez Boga pomyślane i czego Bóg nie chce? Jaka konieczność, ontologiczna i logiczna, przysługuje przyczynie, która stanowi źródło zła moralnego? Bóg wszak obdarował szatana i Adama wolnością, ponieważ było to dobre dla ich natury. Jak zatem możliwa jest obrona Boga, jego doskonałości i wszechmocy, skoro doskonałość stworzenia, jego dzieła jest zniekształcona i zepsuta przez odejście od prawości – *rectitudo*? Anzelm usiłując rozwiązać ten problem, wprowadza rozróżnienie pomiędzy przyczyną rzeczywistą i przyczyną, na podstawie której można o czymś wnioskować. Jądro artykułu stanowi analiza rozumowania z rozdziału 3 *De casu diaboli* pod kątem jego poprawności formalno - logicznej, ponieważ Anzelm opiera ten dowód na dwóch elementach: 1) rozróżnieniu porządku poznania i porządku realnego, 2) zastosowaniu wnioskowania redukcyjnego, tzn. nie niezawodnego, w którym wniosek nie wynika z przesłanek, ale przesłanka wynika z wniosku. Artykuł prezentuje możliwość przejścia od porządku poznania i wnioskowania redukcyjnego do porządku rzeczywistego i rozumowania dedukcyjnego, tj. niezawodnego.

Artykuł (3) *Tomasz z Akwinu o predestynacji i przyczynowaniu Boga: wola, wiedza, łaska Boga* (JBI, s. 137-166) podejmuje próbę przedstawienia nauki św. Tomasza z Akwinu na temat predestynacji, jednego z najtrudniejszych i w dużej mierze najbardziej niebezpiecznych problemów doktryny katolickiej, a nawet szerzej, w ogóle chrześcijańskiej. Pojęcie predestynacji zawiera dwa zasadnicze komponenty: pojęcie przedwiedzy i pojęcie przyczyny, ponieważ Bóg poznaje dobro i zło, a chce tylko dobra. Artykuł podejmuje próbę stworzenia adekwatnego dla nauki Akwinaty modelu rozwiązania tego zagadnienia; wykład i argumentacja koncentruje się na trzech zasadniczych problemach dla dyskutowanej kwestii:

- (i) dystynkcji „woli poprzedzającej” i „woli następczej” (*voluntas antecedens*, *voluntas consequens*) – to rozróżnienie ma znosić opozycję w obrębie woli

Boga pragnienia zbawienia wszystkich, a faktycznego zbawienia niektórych;
obrona dobroci Boga;

(ii) dystynkcji „konieczności w sensie rozłącznym” i „konieczności w sensie łącznym” (*necessitas in sensu diviso/ de re, necessitas in sensu composito/de dicto*) – wprowadzenie tego rozróżnienia umożliwia przełamanie aporii w zakresie (koniecznej) niezawodności wiedzy Boga i (przygodnej) wolności człowieka; obrona Bożej wszechwiedzy;

(iii) dystynkcji „łaski wystarczającej” i „łaski skutecznej” (*gratia sufficiens, gratia efficax*) – to rozróżnienie z kolei ma tłumaczyć skuteczność Bożego przyczynowania, które jednak nie ogranicza ani nie znosi wolnej woli człowieka; obrona wszechmocy Boga;

W podsumowaniu wskazuję na: a) trudności i ograniczenia Tomasza doktryny predestynacji, b) i pewną nieprecyzyjność sformułowań Akwinaty, która była przyczyną tzw. sporu *De auxiliis* między dominikanami i jezuitami na przełomie XVI i XVII wieku.

Artykuł (4) *Boże przyczynowanie a wolna wola – L. de Molina vs D. Banez: Zarys kontrowersji między tomizmem a molinizmem w XVI wieku* (JBI, s. 239-270) jest próbą przedstawienia w głównych zarysach kontrowersji w wieku XVI między L. Moliną i D. Bąñezem. Spór wywołała praca Moliny *Concordia* i sformułowana tam nauka o *scientia media*, artykuł zatem koncentruje się na przedstawieniu kluczowych twierdzeń doktryny jezuitów w tym zakresie oraz krytyki tej nauki zaprezentowanej przez D. Bąñęza. Artykuł szkieletowo podaje główne twierdzenia filozoficzne Moliny, które były przyczyną krytyki Bąñęza, jak: (i) koncepcja wiedzy Boga (wiedza pośrednia) i (ii) koncepcja wolności istot rozumnych (wolność jako indyferencja). Niniejszy artykuł natomiast pomija tu szeroki problem rozumienia predestynacji u Moliny i jej krytykę przez Baneza, traktując to jako pochodną rozwiązań dotyczących wiedzy Boga i koncepcji wolności; artykuł zarysowuje jednak krótko naukę o łasce, ponieważ to właśnie ten punkt był *fons et origo* całego referowanego sporu.

Artykuł (5) *Luis de Molina – wolność człowieka a wiedza Boga: Doktryna scientia media* (JBI, s. 271-298) omawia niektóre zagadnienia debaty z wieku XVI o wolnej woli w odniesieniu do przedwiedzy Boga o przyszłych przygodnych stanach rzeczy. Głównym przedmiotem studium jest doktryna wiedzy pośredniej Luisa de Molina (1535-1600). Po

przedstawieniu zasadniczych punktów systemu tomistycznego, z którymi Molina dyskutuje, artykuł koncentruje się na prezentacji kluczowych elementów dla doktryny Moliny: (i) rozumienia przygodności, (ii) pojęcia wolności oraz (iii) przedwiedzy Bożej i (iv) możliwości poznania futura contingentia.

Artykuł (6) *Wprowadzenie* (JBI, s. s. xv-xxxii) składa się z dwóch części: (i) w pierwszej zostaje zarysowane ogólnie jądro problemu samej dyskusji o wolnej woli wobec przyjęcia założenia istnienia Boga; w części tej zostaje też zdeterminowany klucz przyjętego w tomie podziału na dwie części, którym obok kryterium chronologicznego (historia – współczesność), są strategie rozwiązania antynomii *futura contingentia*, tj. jej usunięcie albo zakwestionowanie; (ii) w drugiej części zostają krótko przedstawione wyżej wspomniane metody przełamania tej aporii na kilku wybranych przykładach tekstów zamieszczonych w tym tomie (m. in. rozwiązanie Tomasza z Akwinu, Luisa de Moliny, Charlesa Hartshorna, stanowisko otwartego teizmu Williama Haskera oraz autorska próba tzw. przyczynowania retroaktywnego Marcina Tkaczyka).

Cały zatem problem *futura contingentia*, co stanowi klucz przyjętego w tomie podziału merytorycznego tekstów, sprowadza się do antynomii: (i) przeszłość jest konieczna, tzn. nieodwracalnie zdeterminowana; (ii) przyszłość nie jest konieczna, tzn. jest przygodna, niezeterminowana i otwarta; (iii) każde zdanie jest prawdziwe lub fałszywe. Wariant teologiczny za tezę (iii) przyjmuje twierdzenie o wszechwiedzącym Bogu. Dla przełamania tej antynomii można przyjąć dwie strategie: (a) albo jej eliminacji, czyli eliminacja antynomii polega na rewizji tego zbioru zdań, tj. wycofaniu uznania dla co najmniej niektórych elementów tego zbioru; (b) albo jej zakwestionowaniu, czyli podaniu dowodu niesprzeczności tego zbioru tez, tzn. wykazaniu błędu w wyprowadzaniu z tego zbioru wyrażen sprzecznych; przełamanie tej antynomii w sensie jej zakwestionowania jest równoznaczne z zachowaniem jednocześnie tez o koniecznie niezawodnej i nieomyłnej przedwiedzy Boga i przygodnej wolności człowieka. Możliwe są zatem dwie strategie: zwolennicy kompatybilizmu będą twierdzić, że istnieje sposób, aby utrzymać zarazem tezę o nieomyłnej wiedzy Boga o całej przyszłości, i o tym, że człowiek posiada wolną wolę rozumianą jako możliwość wyboru. Zwolennicy kompatybilizmu zatem muszą albo zidentyfikować fałszywe przesłanki w argumentacji za fatalizmem teologicznym, albo pokazać, że wniosek nie wynika z przesłanek. Inkompatybilizm utrzymuje z kolei, że między tezą o nieomyłnej wiedzy Boga o zdarzeniach przyszłych i wolnością wyboru rozumnego stworzenia (czyli otwartą przyszłością) zachodzi opozycja, której nie da się uzgodnić; chcąc bowiem konsekwentnie utrzymywać tezę o

otwartej przyszłości, czyli wolności człowieka, należy odrzucić twierdzenie o nieomyślnej wiedzy Boga.

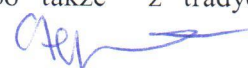
5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych.

5.1. Redakcje książek i działalność translatorska.

Ważną częścią mojej działalności naukowej i badawczej jest realizacja projektów redakcyjnych i translatorskich. Redagowane przeze mnie wydania dzieł filozoficznych komponują się z moimi zainteresowaniami i prowadzonymi badaniami naukowymi nad problemem wolności oraz nad myślą Arystotelesa; należy może podkreślić, że redakcja wymienionych niżej wydań wymaga wysokich kompetencji merytorycznych w zakresie filozofii (szczególnie starożytnej i średniowiecznej) oraz jej różnych dyscyplin (metafizyka – ontologia, epistemologia, logika, etyka), jak również kompetencji językowych w zakresie języka greckiego i języka łacińskiego. W odniesieniu do kompetencji językowych trzeba zauważyć, że realizowane przeze mnie przekłady i redakcje nie dotyczą jednego autora czy jednej epoki albo jednej określonej tradycji filozoficznej (jak arystotelizm, platonizm, neoplatonizm czy tomizm), ale ich zakres obejmuje bardzo szerokie ramy czasowe (od starożytności, jak Temistiusz w IV wieku, aż do wieku XVIII, jak np. G.W. Leibniz) i różnorodne style i kierunki filozoficzne od strony merytorycznej – neoplatonizujący arystotelizm Temistiusza, augustynizm Anzelma z Canterbury, tomizm, molinizm czy filozofia G.W. Leibniza. Wydaje się, że w jakiś sposób najbardziej miarodajna jest wysoka ocena moich dotychczasowych prac w zakresie redakcji i na polu translatorskim samych ich recenzentów, wśród których znaleźli się wybitni specjaliści w swoich dziedzinach.

(1) Temistiusz, *Parafraza "O duszy" Arystotelesa*, przekład, wstęp, komentarz M. Komsty; redaktor naukowy tomu A. Stefańczyk, seria Teksty-Przekłady-Komentarze, Lublin 2015.

Redakcja przekładu tekstu z języka greckiego wymaga osobnych i szczególnych kompetencji. Mimo wysokich kompetencji tłumacza (M. Komsty) od strony językowej i filozoficznej, przekład dzieła filozoficznego zawsze nastrocza wielu trudności i wątpliwości w zakresie rozwiązań terminologicznych albo interpretacyjnych. Stąd moja rola i odpowiedzialność jako redaktora polegała na daniu tłumaczonemu tekstowi ostatecznego kształtu zarówno od strony szaty językowej, jak i – co ważniejsze – od strony merytorycznej, czyli ustalenia terminologii czy adekwatności interpretacyjnej. To zadanie więc wymagało ode mnie zapoznania się z twórczością Temistiusza w szerszym zakresie, a nawet więcej, bo także z tradycją

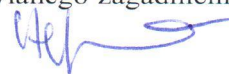
komentatorską do IV wieku p. Ch. n., a w szczególności z komentarzami Aleksandra z Afrodyzji, do którego autor *Parafrazy* często się odwołuje aprobowo albo polemicznie. Praca nad redakcją dzieła Temistiusza wymagała też znajomości nauki o duszy (psychologii) Arystotelesa i całego systemu Stagiryty, ponieważ rozumienie funkcji duszy u Arystotelesa jest mocno osadzone w jego rozwiązaniach z zakresu metafizyki i epistemologii.

Temistiusz (ok. 317 – 388 p. Ch. n) był filozofem i retorem. Forma parafrazy jako komentarza filozoficznego u Temistiusza miała głównie spełniać funkcję dydaktyczną jako pomoc dla studentów w interpretacji i zrozumieniu trudnych pism Arystotelesa (Temistiusz zajmował się nauczaniem filozofii m. in. w Konstantynopolu), niemniej jednak w jego pracach można znaleźć wiele oryginalnych interpretacji, które są świadectwem jego dobrej znajomości myśli Stagiryty. W *Parafrazie "O duszy" Arystotelesa* Temistiusz wydaje się realizować głównie cel dydaktyczny, stąd dość ściśle jest zdeterminowany porządek wykładu: (i) postawienie problemu, (ii) jego uporządkowanie, tzn. odtworzenie czy rekonstrukcja samej kwestii, (iii) ponowna analiza i (iv) podanie rozwiązania, czyli jakiejś określonej interpretacji.

Od strony merytorycznej i treści wykładu Temistiusza w jego *Parafrazie* zwrócenia uwagi wymagają (i) pewne wpływy czy wprost zależności od interpretacji innego komentatora Arystotelesa, tj. Aleksandra z Afrodyzji w aspekcie odniesień do nauki stoików oraz (ii) refleksje i analizy dotyczące intelektu, w odniesieniu jednak do tego przedmiotu polemiczne w stosunku do Aleksandra. To ostatnie zagadnienie jest o tyle istotne, że tymi interpretacjami działania intelektu jeden i drugi wymieniony komentator Arystotelesa oddziałali znacząco na debatę filozoficzną w średniowieczu w kontrowersji dotyczącej monopsychizmu i awerroizmu łacińskiego.

(2) *Jeżeli Bóg istnieje...Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Wybór tekstów*, red. Andrzej P. Stefańczyk, tłumaczenia i komentarze M. Iwanicki, E. Jung, A. Kijewska, M. Koszkało, A. Stefańczyk, TN KUL, Lublin 2018.

Publikacja ta nie tylko koresponduje z moimi zainteresowaniami i prowadzonymi badaniami, ale także jest w jakiś sposób odpowiedzią na szerokie zainteresowanie problematyką wolnej woli i hipotezą teistyczną we współczesnej filozofii poczynając od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia i publikacjach A. N. Priora, Ch. Hartshorna, Nelsona Pike czy Richarda Taylora, a współcześnie W. Haskera, Petera Inwagena, Alvina Plantingi i wielu innych. Nie bez znaczenia jest fakt, że ta publikacja tomu przekładów klasyków omawianego zagadnienia

na język polski wypełnia brakującą lukę ważnych i nośnych filozoficznie tekstów w filozoficznej literaturze polskiej. Warto podkreślić, że deficyt adekwatnych przekładów także w filozoficznej literaturze anglojęzycznej skutkował zupełnie błędnymi interpretacjami albo wprost nieporozumieniami, jak słusznie zauważa W.L. Craig.

Omawiany tom przekładów zawiera nietłumaczone do tej pory pisma myślicieli chrześcijańskiego Zachodu dotyczące problemu wolnej woli, predestynacji i przedwiedzy Boga począwszy od wieku IX do czasów współczesnych. Publikacja obejmuje zatem: (1) pisma Gottschalka z Orbais, Hinkmara z Reims i Jana Szkota Eriugeny – kwestia kontrowersji o predestynację w wieku IX; (2) Roberta Grosseteste traktat *De libero arbitrio*; (3) rozwiązanie problemu predestynacji przez Jan Duns Szkota; (4) fragmenty traktatu Tomasza Bradwardyny *De causa Dei*; (5) część czwartą dzieła Luisa de Moliny *De concordia...*, w której autor sformułował swoją naukę o wiedzy pośredniej – *scientia media*; (6) fragmenty komentarza W. G. Leibniza *De praedestinatione et gratia* do komentarza G. Burneta; (7) artykuły współczesnych filozofów analitycznych Roberta M. Adamsa i Johna M. Fischera.

Moje przekłady, których lista znajduje się poniżej opatrzone są mniej lub bardziej obszernymi wstępami, w których podaję (i) dane biograficzne, (ii) zarysowuję kontekst kulturowy i filozoficzny, w jakich dane dzieło powstawało, oraz (iii) prezentuję katalog problemów filozoficznych poruszanych w określonym piśmie. Moje przekłady opatrzone są też komentarzami, które z jednej strony mają ułatwić lekturę czasami dość skomplikowanych i zaawansowanych teoretycznie tekstów filozoficznych (L. Molina, G.W. Leibniz), a z drugiej strony odsyłają do współczesnej literatury przedmiotu i prezentują alternatywne rozwiązania określonych problemów albo odmienne strategie stawiania i rozstrzygania jakiejś kwestii.

Lista moich przekładów w tomie: *Jeżeli Bóg istnieje...Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Wybór tekstów*, red. Andrzej P. Stefańczyk, tłumaczenia i komentarze M. Iwanicki, E. Jung, A. Kijewska, M. Koszkało, A. Stefańczyk, TN KUL, Lublin 2018:

i. **Wprowadzenie** (A. Stefańczyk), s. 9-22.

ii. **Gottszalk z Orbais**: Wstęp (A. Stefańczyk), s. 23-30.

- *Dłuższe wyznanie wiary*, s. 31-54.

- *O predestynacji*, s. 55-105.

iii. **Hinkmar z Reims,**

- *List do mnichów i prostego ludu swojej diecezji*, s. 107-114.

iv. **Luis de Molina:** Wstęp (A. Stefańczyk), s. 369-376.

- *O zgodności wolnego wyboru z darami łaski, z Bożą przedwiedzą, opatrnością, predestynacją i reprobacją*, s. 377-480.

v. **Gottfried W. Leibniz:** Wstęp (A. Stefańczyk), s. 481-496.

- *Rozprawa o predestynacji i łasce*, s. 497-530.

(3) *Jeżeli Bóg istnieje... Wolność człowieka a hipoteza teistyczna. Studia i eseje*, red. Andrzej P. Stefańczyk, TN KUL, Lublin 2018.

Książka ta stanowi kontynuację tomu przekładów, dotyczących Bożej wszechwiedzy i ludzkiej wolności, wydanych pod tym samym tytułem. Tom stawia sobie za cel zdanie relacji z wielkiej dyskusji zarówno w dziejach filozofii, jak i we współczesnej refleksji filozoficznej na temat tego, czy wobec praw natury albo Boga, różnie rozumianego, i stojąc wobec praw rozumu możemy obronić wolność wyboru istot rozumnych – człowieka.

Postawienie samego problemu wolności człowieka i wieloaspektowa analiza tego zagadnienia od strony merytorycznej i w perspektywie historycznej wydaje się potrzebna także współcześnie dla uniknięcia wielu nieporozumień albo zbyt powierzchownego traktowania kwestii wolności człowieka. Kwestia ludzkiej wolności w szczególności ma doniosłe znaczenie w kontekście ekspansji współczesnych nurtów naturalistycznych, które *de facto* pozbawiają człowieka wolności, a zatem i odpowiedzialności. Analiza rozmaitych stanowisk filozoficznych pozwala ten problem podjąć kompetentnie i uniknąć wielu aporii logicznych, jak również metafizycznych i antropologicznych, które wydają się powstawać w refleksji nad wszechwiedzą Boga i wolnością człowieka. Z drugiej strony istnieje bardzo żywotny i znaczący w historii refleksji filozoficznej nurt teologicznego fatalizmu, który zakłada, że Bóg przewidział, a więc zdeterminował odwiecznie wszystkie zdarzenia z przyszłości.

Moją diagnozą dyskusji wokół zagadnienia wolności człowieka wobec założenia istnienia wszechwiedzącego Boga jest problem antynomii *futura contingentia* w wersji teologicznej z jednej strony, a z drugiej nauka św. Augustyna. Moim autorskim zatem wkładem, oprócz artykułów zamieszczonych w omawianym tomie, jest układ artykułów w całym książce, tzn.

podział zamieszczonych tekstów na dwie części oraz przyjęcie klucza interpretacyjnego problemu wolności człowieka wobec hipotezy teistycznej jako z jednej strony - historycznie rzecz ujmując - komentarz do problemu sformułowanego przez Augustyna, a z drugiej strony - merytorycznie z kolei i przedmiotowo rzecz biorąc – próba przełamania antynomii *futura contingentia*. Otóż niejasność nauki św. Augustyna w odniesieniu do problemu wolnej woli człowieka i możliwości albo niemożliwości jej uzgodnienia z kompetencjami Boga (wszechwiedzą i wszechmocą - predestynacją) w sposób decydujący zaciążyły na refleksji filozoficznej myślicieli Zachodu od czasów starożytnych aż do czasów nowożytnych, a nawet współczesnych. Stąd bierze się przyjęte kryterium podziału tomu na dwie części: jedną zawierającą debatę historyczną i drugą część obejmującą współczesne dyskusje wokół problemu wolności człowieka i hipotezy teistycznej. Teksty części pierwszej historycznej w istocie koncentrują się wokół interpretacji nauki św. Augustyna – mówiąc w pewnym uproszczeniu. Rzecz zatem koncentruje się na przełamaniu antynomii *futura contingentia* albo przez (i) jej usunięcie albo (ii) zakwestionowanie. Jeżeli zatem przyjąć powyższe kryterium, to teksty omawianego tomu można podzielić w sposób następujący:

(1) zakwestionowanie antynomii – debata historyczna; refleksja filozoficzna i teologiczna myślicieli prezentowanych w części pierwszej (może poza teorią B. Spinozy i J. Locka) jest w istocie interpretacją nauki św. Augustyn;

- kompatybilizm – próba uzgodnienia w jakiejś formule Bożych kompetencji z wolnością człowieka podejmowali: Boecjusz, Eriugena (choć u tego autora poważny wpływ wywarł neoplatonizm greckich Ojców Kościoła i jednoznaczna kwalifikacja teorii Eriugeny jest dość trudna), Anzelm z Canterbury, Tomasz z Akwinu, Duns Szkot, Luis de Molina, G.W. Leibniz;

(2) eliminacja antynomii – dyskusja współczesna; współczesna dysputa wokół problemu antynomii *futura contingentia* w przeważającej mierze zmierza do rozwiązania tej aporii poprzez taką czy inną modyfikację członów sprzeczności; modyfikuje się czy redefiniuje bądź pojęcia Boga (Ch. Harsthorn – filozofia procesu, W. Hasker - teizm otwarty) bądź rozumienie wolności; do tej kategorii można by także zakwalifikować niewspółczesnego Barucha Spinozę;

(3) osobną kategorię stanowi próba podjęta przez M. Tkaczyka; rozwiązanie Tkaczyka w największym skrócie polega na rozróżnieniu konieczności kauzalnej, temporalnej i logicznej; Tkaczyk argumentuje, że konieczności temporalna i kauzalna nie muszą konweniować z

koniecznością logiczną, stąd zasadne jest i możliwe logicznie na terenie metafizyki jest wprowadzenie tzw. przyczynowania retroaktywnego, tzn., przyjęcie możliwości uprzedniego wystąpienia skutku w stosunku do jego przyczyny. Taki manewr zakłada jednak uprzednie przyjęcie tezy o otwartej przeszłości, tzn. przygodności.

Prezentowane w tomie studia zarysowują jądro dyskutowanego problemu wolności człowieka wobec istnienia Boga klasycznego teizmu i główne strategie jego rozwiązywania na przestrzeni dziejów i dziś. Lektura zamieszczonych w tym tomie studiów pozwala zapoznać się czytelnikowi z ciągłą i nieustającą aktualnością omawianych problemów i z bogactwem rozmaitych podejść i rozwiązań.

5.2. Książki – monografie i przekłady; artykuły

- (i) *Między koniecznością a wolnością. Relacja wolnej woli do przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej w doktrynie Anzelma z Canterbury*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015 (s. 258).

Monografia ta jest rozszerzoną i zmodyfikowaną wersją mojej rozprawy doktorskiej z roku 2013. Praca, choć w dużym stopniu opiera się na eksplikacji nauki Anzelma zawartej w jego ostatnim traktacie *O zgodności przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej wolną wolą*, to głównym jej celem i zamiarem jest danie adekwatnego obrazu doktryny św. Anzelma w szczegółowych sprawach dotyczących wolności ludzkiej w perspektywie całej jego nauki, a więc studium szeroko odwołuje się do innych jego traktatów, jak: *Monologion*, *Proslogion*, *O prawdzie*, *O wolności woli*, *O upadku diabła*, *Dlaczego Bóg człowiekiem* itd. W badaniach podjętych w książce, które miały za przedmiot problem relacji wolnej woli do przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej w doktrynie św. Anzelma z Canterbury, zostały przedstawione zagadnienia dotyczące: (i) rozwiązania problemu Bożej przedwiedzy i wolnej woli u Augustyna i Boecjusza (cztery argumenty Augustyna i dwa Boecjusza z konieczności następczej i wieczności Boga); (ii) problemu natury Boga u Anzelma, w tym w szczególności kwestia (przed)wiedzy Boga i Jego wolności; (iii) kwestii wolnej woli człowieka i sposobu jej działania (rozdzielenie wolnego wyboru i wolności) w kontekście kompatybilności ludzkiej wolności z przedwiedzą Boga i Jego predestynacją; (iv) problemu relacji natury ludzkiej po upadku do Bożej łaski, mianowicie, czy łaska stanowi czynnik albo rodzaj determinantu, który modyfikuje ludzką wolną wolę. Osiągnięciem tej pracy wydaje się przedstawienie doktryny Anzelma nie tylko w obszarze dotąd najszerzej eksploatowanym, tzn. jego koncepcji Boga, w

szczegółności tzw. „dowodu ontologicznego”, ale także przedstawienie jego doktryny w zakresie antropologii, etyki i zagadnień logicznych. Takie rozszerzenie perspektywy badawczej myśli tego klasyka filozofii było możliwe dzięki moim autorskim przekładom i komentarzom dzieł Anzelm: (i) Św. Anzelm z Canterbury, *O prawdzie. O wolności woli. O upadku diabła*, przekład, wstęp i komentarz A. Stefańczyk, Ad Fontes, t. XXI, Kęty 2011; (ii) Anzelm z Canterbury, *O zgodności przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej z wolną wolą. Fragmenty filozoficzne*, przekład, wprowadzenie i komentarze Andrzej P. Stefańczyk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016 (s. 232).

Moim wkładem w tej monografii w recepcję myśli Anzelm było zbadanie i wyjaśnienie jego koncepcji wolności, która szeroko oddziaływała w następnych wiekach na innych myślicieli, obok słynnego „dowodu ontologicznego”. Anzelm w swojej koncepcji wolności rozróżnił wolny wybór i wolność samą (*liberum arbitrium – libertas*). Ta koncepcja znalazła później swojego interpretatora w osobie Dunska Szkota, a następnie niektórzy jej śladów będą dopatrywać się w etyce obowiązku kantyzmu. Wpływ i atrakcyjność doktryny Anzelm na polu teologii i filozofii wynika – jak się wydaje – z dwóch faktów: religijnego zaangażowania graniczącego z mistycyzmem, z pasji dialektycznej Anzelm, który usiłując zharmonizować wiarę z rozumem, dokonuje przekładu dogmatu na terminy rozumowej konieczności.

- (ii) Św. Tomasz z Akwinu, *Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa*, przekład, wprowadzenie i komentarz Andrzej P. Stefańczyk, PTTA, Lublin 2013 (s. 639).

Tłumaczenie obszernego komentarza Tomasza z Akwinu do *Hermeneutyki* Arystotelesa i moje do niego *Wprowadzenie* (s. 9-26) oraz komentarze stanowią drugi obszar moich zainteresowań naukowych i prac badawczych, tzn. teoria języka i historia logiki (innymi pracami poświęconymi tym zagadnieniom jest przekład *Fragmentów filozoficznych* Anzelm z Canterbury i mój komentarz do tego pisma oraz artykuł o strategiach argumentacji u Arystotelesa, co przedstawiam poniżej). W tym *Wprowadzeniu* przedstawiam od strony historycznej okoliczności napisania tego komentarza oraz kształtowanie się samego komentarza jako rodzaju piśmiennictwa naukowego oraz miejsce tej pracy w całym dorobku Akwinaty. Komentarz św. Tomasza zdawał się mieć dwa cele: pierwszy był doktrynalny, aby zharmonizować teorię języka i logiki Arystotelesa z zasadami metafizycznymi; drugi był praktyczny, tzn. komentarz miał być pomocą naukową w studiach dla studentów. Komentarz św. Tomasza jest dokładnie podporządkowany porządkowi ekspozycji Arystotelesa i jest związany ze sposobem, w

jaki Arystoteles organizował katalog problemów, które są omawiane w dziele. Lista problemów, które omówił Arystoteles, a więc i Akwinata, jest następująca:

(1) Natura problemów językowych, w tym ogólna teoria znaczenia (trójkąt semantyczny "rzeczy – pojęcia - słowa" - ks. 1, lekcja I-III (rozdział 1, *Hermeneutika*).

(2) Klasyfikacje części mowy, rzeczownika i czasownika, - ks. 1, lekcja IV-V (rozdział 2-3, *Hermeneutika*).

(3) Kwestia zdań oznajmujących; czym jest zdanie - ks. 1, lekcja VI-VIII (rozdział 4-5 *Hermeneutyki*); co to jest twierdzenie i zaprzeczenie - ks. 1, lekcja IX (rozdział 6, *Hermeneutika*).

(4) Kwestia sprzeczności i przeciwieństwa – ks. 1, ks. X-XII (rozdział 7-8 *Hermeneutika*).

(5) Problem statusu zdań dotyczących przyszłych zdarzeń przygodnych - ks. 1, lekcja XIII-XV (rozdział 9, *Hermeneutika*); problematyka determinizmu, konieczności i wolnej woli, Tomasz zaproponował tutaj własne rozwiązania.

(6) Analiza zależności logicznych między różnymi rodzajami zdań (zdania szczegółowe, ogólne i nieokreślone) - ks. II, lekcja I-IV (rozdział 10, *Hermeneutika*).

(7) Kwestia reguł łącznego i rozłącznego orzekania predykatów - ks. II, lekcja V-VII (rozdział 10, *Hermeneutika*).

(8) Problem pojęć i zdań modalnych. Jest tu obszerna analiza koncepcji możliwości, niemożliwości, konieczności i przygodności. Omówiono także relacje między zdaniami modalnymi - ks. II, lekcja VIII-XIII (rozdział 12-13, *Hermeneutika*).

(9) Problemy sprzeczności i przeciwieństwa - ks. II, lekcja XIV (rozdział 14, *Hermeneutika*).

Do katalogu pytań filozoficznych, które pojawiają się w komentarzu Tomasza i które znajdują szeroki oddźwięk w dyskusjach filozoficznych w następnych wiekach, należą następujące zagadnienia: (1) problem logicznego statusu zdań dotyczących przyszłości oraz pytania o determinizm i związane z tym zagadnienie wolności woli; (2) kwestia pojęć

modalnych i ich wzajemnych zależności; (3) kwestia stosunku języka mówionego do języka mentalnego oraz problem epistemologiczny związany z tym, jak powstają pojęcia. Należy podkreślić, że analizy Tomasza z Akwinu na temat struktur języka i logicznych relacji między pojęciami i twierdzeniami są dokonywane w perspektywie i w ścisłym powiązaniu z metafizycznymi zasadami myślenia, które on sam akceptował. W omawianym komentarzu Akwinata odwołuje się do pojęć z metafizyki: materii - formy, aktu - potencji i istoty - istnienia. W tym kontekście teoria języka i logiki stają się komplementarnymi elementami ogólnej metafizyki. To z kolei wydaje się być głównym powodem, dlaczego św. Tomasz napisał komentarz do *Hermeneutyki* Arystotelesa. Chciał pokazać, w jaki sposób dziedzina języka, pojęcia i relacje między nimi komponują się z zasadami odkrytymi w dziedzinie metafizyki; jest tak dlatego, że teoria języka, a tym samym sama logika, pozostaje w ścisłym związku z innymi elementami metafizyki Tomasza. Postulat ten nie został zrealizowany przez komentarz Boecjusza, który w tamtym czasie był bardzo popularny i powszechnie uznany, ale który wykazał pewne wpływy neoplatonizmu Porfiriusza, ani też nie został wykonany przez komentarz Ammoniusza, w którym wpływy neoplatońskiej szkoły Proklosa były wyraźnie widoczne. Komentarz Tomasza z Akwinu pozwala zapoznać się ze strukturą konstrukcji komentarzy filozoficznych w najwyższym okresie rozwoju scholastyki, zarówno pod względem formalnym, jak i pod względem treści, tj. przy formułowaniu problemów, metod stosowanych w analizie określonych zagadnień, sposobów dystynkcji i trafności wnioskowania. Akwinata użył wyżej wspomnianych komentarzy Boecjusza i Ammoniusza, którzy opierali się na greckich źródłach i dokonał dobrego przeglądu stanowisk w omawianych problemach. Wielu uznanych autorów i badaczy myśli Arystotelesa pojawia się w komentarzu Tomasza, jak Aleksander z Afrodyzji (II i III wiek p. Ch. n.), Andronik z Rodos (I a. Ch. n.), Porfiriusz i Temistiusz (IV wiek p. Ch. n.) oraz Syrianus (V wiek p. Ch. n.). Komentarz Tomasza jest doskonałym przykładem prawdziwie analitycznego dzieła filozoficznego; jeśli brać pod uwagę prezentowany w komentarzu katalog pytań, które są podnoszone, to może on służyć jako źródło nauki dla adeptów nauk stricte filozoficznych, takich jak logika i metafizyka, ale i dla studentów szeroko pojętej humanistyki, jak językoznawstwo, filologie, literatura, a nawet prawo.

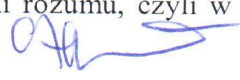
- (iii) Anzelm z Canterbury, *O zgodności przedwiedzy, predestynacji i łaski Bożej z wolną wolą. Fragmenty filozoficzne*, przekład, wprowadzenie i komentarze Andrzej P. Stefańczyk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016 (s. 232).

W kontekst moich zainteresowań filozoficznych i prowadzonych prac badawczych wpisuje się przekład dwóch pism Anzelma z Canterbury w wydaniu dwujęzycznym łacińsko – polskim z moim obszernym *Wprowadzeniem* (s. 10 – 61) i komentarzami. Przekład tych dwu pism Anzelma wymagał nie tylko kompetencji językowych ze względu na zwięzłość i lakoniczność stylu Anzelma, ale również pewnych kwalifikacji w zakresie logiki, w szczególności w przypadku *Fragmentów filozoficznych*, ponieważ w tym piśmie Anzelm próbuje realizować projekt stworzenia aparatury pojęciowej do interpretacji Pisma Świętego w oparciu o logikę Arystotelesowską, wykorzystując szczególnie kwadrat logiczny.

Przedmiotem pierwszego dzieła jest kluczowy dla uchwycenia specyfiki proponowanego przez Anzelma rozwiązania jednej w najważniejszych aporii myśli chrześcijańskiej, a mianowicie uzgodnienia Bożej przedwiedzy i predestynacji z wolnością woli człowieka. Temat ten, tkwiący *implicite* w całej tradycji chrześcijańskiej, został z całą jaskrawością pokazany przez św. Augustyna, który w różnych okresach rozwiązywał go odmiennie, w fazie początkowej swojej drogi intelektualnej pisząc apologię wolności woli, a u schyłku życia akcentując mocniej przedwiedzę i predestynację. W tę dyskusję włącza się Anzelm ze swoją rozprawą *De concordia*, nawiązując twórczo do *O wolności woli* Augustyna, i stara się pokazać, w jaki sposób można ocalić wolność człowieka, nie negując zarazem przemożnego wpływu Boga na świat, którego formą działania na człowieka jest łaska, a w szczególności predestynacja.

Fragmenty filozoficzne z kolei stanowią coś z pierwotnego szkicu niedokończonego większego dzieła w formie dialogu, którego przedmiot miały być, kluczowe dla wspomnianego wyżej problemu, pary pojęć: moc-niemoc, możliwe-niemożliwe, konieczność-wolność. Rozważania nad właściwym znaczeniem tych kategorii można odczytać jako próbę zarysowania ogólno-filozoficznego tła problemu wolności woli przeciwstawionej Bożym relacjom do świata, a także jako próbę wypracowania narzędzi koniecznych najpierw do jego precyzyjnego sformułowania, a następnie do jego rozwiązania. Razem te dwa dzieła umożliwiają wgląd w Anzelmiańską wizję rozwiązania jednego z największych napięć dręczących od wewnątrz chrześcijański obraz człowieka i jego relacji do Boga, jak też Boga i Jego relacji do człowieka. Analizując zatem pracę Anzelma, w tym w szczególności *Fragmenty filozoficzne*, uwzględnić należy dwie rzeczy: 1) próbę uzgodnienia doktryny chrześcijańskiej z danymi rozumu, czyli w tym

przypadku języka Pisma Świętego i logiki arystotelesowsko – boecjańskiej, 2) i co się z tym wiąże usiłowanie stworzenia nowego języka albo nowej aparatury pojęciowej i logicznej odpowiedniej do interpretacji czy egzegezy doktryny chrześcijańskiej albo szerzej Pisma Świętego. *Fragmenty Filozoficzne* stanowią zatem rodzaj słownika, który wyjaśnia znaczenia pewnych terminów, jak: *facere, velle, posse, necesse, debere*. Te rozważania Anzelma włączają się więc w dyskusję na skrzyżowaniu logiki i etyki nad pewnymi pojęciami deontycznymi jak „powinność-obowiązek” czy „dobroć”. Anzelm poprzez eksplikacje znaczeń podejmuje próbę stworzenia aparatury pojęciowej dla racjonalnego dowodzenia dogmatów doktryny chrześcijańskiej, a nawet szerzej, do egzegezy Pisma Świętego. Skonstruowanie takiej aparatury pojęciowej znajduje swoje przełożenie również w badaniach stricte filozoficznych Anzelma, jak na przykład w dyskusjach i rozstrzygnięciach na polu problematyki dotyczącej wolnej woli, przyczynowania czy relacji wolności człowieka i Bożej przedwiedzy.

Anzelm podjął próbę budowy logicznej aparatury pojęciowej czy szerzej filozoficznej dla rozumowej eksplikacji doktryny chrześcijańskiej; podejmując te badania nad językiem oraz w zakresie logiki konstruuje słownik pojęć z precyzyjną ich determinacją znaczeniową. Anzelm miał świadomość, że codzienne czyli zwykłe użycie języka daleko odbiega od poprawnego czyli precyzyjnego i właściwego nim się posługiwania. Naczelna zatem motywacja daje się zaklasyfikować jako motywacja metodologiczna albo ściślej według terminologii samego Anzelma jako *usus proprie versus usus non proprie*. Pierwszy cel badań Anzelma polega więc na przeprowadzeniu klarownego rozróżnienia pomiędzy poprawnym użyciem terminów a niepoprawnym ich stosowaniem. Większość z dyskusji Anzelma poświęconych zagadnieniom logicznym zawiera oddzielenie kwestii logiki i logicznych aplikacji od kwestii gramatycznych i codziennego użycia języka, tzn. wydzielenia *usus proprie* od *usus non proprie* - nazywanego także *usus loquendi* albo *usus communis locutionis*. Istnieją zatem dwie przyczyny, dla których logik powinien być zainteresowany nie tylko poprawnym użyciem terminów (*usus proprie*), ale także mową codzienną czy niewłaściwym użyciem terminów, a mianowicie: a) właściwe posługiwanie się terminami (*usus proprie*) może być wykorzystane do wyjaśniania użycia terminów w języku codziennym (*usus loquendi, usus non proprie*); b) użycie terminów w Piśmie Świętym jest często niewłaściwe, stąd logik może dostarczyć instrumentarium, czyli logicznych podstaw dla języka biblijnego.

Podkreślenia wymaga tu fakt, że projekt Anzelma konstruowany w *Fragmentach filozoficznych* można uznać za pionierski dla współczesnych logik deontycznych, a w

szczegółności dla logik działania, co starałem się pokazać w swoich komentarzach szeroko korzystając z dorobku współczesnych twórców i badaczy wyżej wymienionych logik, jak Sara Uckelman, Desmond Henry i inni.

- (iv) *G.W. Leibniz do B. de Voldera*, Roczniki Filozoficzne 62/3, Lublin 2014, s. 103-113.

Tekst jest przekładem wraz z moimi komentarzami listu G.W. Leibniza do uznanego w wieku XVII holenderskiego fizyka, matematyka i medyka Burcharda de Voldera (1643 – 1709). Tłumaczony przeze mnie list jest datowany na 23.06. 1699 rok, a dołączony do listu suplement na 06.07 tego samego roku. Korespondencja Leibniza z Burchardem de Volderem uznawana jest za jedno z najbardziej miarodajnych źródeł dla zrozumienia metafizyki Leibniza. Według Paula Lodge studia dotyczące tego obszaru myśli Leibniza w każdym szczególe są zwykle poparte cytatami i odniesieniami do tych listów; fragmenty z korespondencją są obecnie przedmiotem szczególnych badań w dyskusjach nad dokładną determinacją stanowiska ontologicznego Leibniza oraz widocznymi różnicami i zmianami w zakresie szczegółowych rozwiązań w tym zakresie na przestrzeni czasu.

Kontrowersja między uczonymi dotyczy zasadniczo rozumienia substancji i rozumienia ruchu; de Volder dyskutuje z pozycji kartezjańskich wprowadzając rozumienie ciała jako substancji rozciąglej, a ruch ciał w zderzeniach ma zależeć od *conatus*. Leibniz z kolei wysuwa twierdzenie o elastyczności ciał i ich podleganiu prawu ciągłości jako hipotezie. Leibniz uzasadniając zasadę ciągłości zaczyna od przypuszczenia, że de Volder zgodzi się, że „nie wszystko, co możliwe, istnieje”; założenie jest takie, że po przyjęciu tego faktu de Volder musi również zaakceptować to, że „wynika z tego, że pewne możliwe rzeczy powstały, a nie inne, nie z absolutnej konieczności, ale z innego powodu, tzn. z powodu dobra, porządku, doskonałości.” Dla Leibniza przyjęcie założenia, że świat został stworzony i że Bóg wybrał między alternatywnymi możliwościami, pociągają za sobą konieczność istnienia zasad czy kryteriów, które regulują ten wybór. Wydaje się, że Leibniz próbuje rozwinąć znaczenie tych zasad w takim kierunku, by stało się możliwe argumentowanie za prawem ciągłości.

- (v) *Doctrinal Controversies of Carolingian Renaissance Period: Gottschalk of Orbais' Teachings on Predestination*, RF 65 (3), Lublin 2017, s. 53-70.

Artykuł przedstawia główne obszary kontrowersji w sporze o predestynację w wieku IX, który wstrząsnął całym światem ówczesnego zachodniego chrześcijaństwa i był najpoważniejszym kryzysem doktrynalnym od starożytności chrześcijańskiej. W części pierwszej wskazuję bardzo szkicowo na konsekwencje lektury pism św. Augustyna i odradzania się życia naukowego oraz refleksji teologicznej i filozoficznej, które skutkowały powstawaniem nowych rozwiązań i aporii w doktrynie chrześcijańskiej – spór o eucharystię, kontrowersja o *trina deitas*. W części drugiej, która stanowi właściwy korpus artykułu, skupiam się na przedstawieniu źródeł kontrowersji w obrębie sporu o predestynację, której twórcą i rzecznikiem był Gottschalk z Orbais, ale której właściwe źródła znajdują się w nauczaniu Izydora z Sewilli.

- (vi) A. Stefańczyk, M. Lechniak, *Strategie argumentacji w teorii retoryki Arystotelesa: entymematy pozorne i obalające*, Studia Semiotyczne, t. XXXII, nr 1 (2018), s. 61-82); mój wkład 50%.

W tym artykule podejmuję próbę bliższej determinacji, czym jest entymemat, a w szczególności koncentruję się na strategiach argumentacji przez entymemat. Studium oparte jest na analizie i interpretacji oryginalnych tekstów Arystotelesa. Arystoteles wyodrębnił w *Organonie* dwa rodzaje rozumowań: analityczne i dialektyczne. Badaniami rozumowań analitycznych, które podjął w *Analitikach* I i II, zasłużył sobie na miano ojca logiki formalnej. Według Chaima Perelmana, współczesnym logikom umknął z pola widzenia fakt, że rozważania Arystotelesa na temat rozumowań dialektycznych – podjęte w *Topikach*, *Retoryce* i *O dowodach sofistycznych* – czynią zeń także ojca teorii argumentacji. Artykuł jest próbą odpowiedzi na tę diagnozę. Jego celem jest potwierdzenie tezy Perelmana o jednorodności Arystotelesowskiej koncepcji sylogizmu teoretycznego i praktycznego. W tym potwierdzeniu kluczową rolę odgrywa pojęcie entymematu. W artykule jest sformułowana odpowiedź na pytanie, jakie miejsce zajmuje ono w teorii retoryki Arystotelesa i zostaje ono porównane z ogólnym pojęciem sylogizmu. Artykuł szkicuje też strukturę argumentacji przez entymemat oraz przedstawia dwa typy entymematów omawiane przez Arystotelesa: pozorne i obalające.

5.3. Moja aktywność naukowa realizowała się nadto w następujących obszarach:

A. Konferencje

1. *Relacja Bóg – człowiek: problem przeznaczenia w nauce Tomasza z Akwinu* - Tydzień Filozoficzny pt. „Trzy obrazy świata” [16 – 20.04. 2018], Instytut Filozofii KUL.
2. *Czy wolność jest możliwa? Strategie przełamania fatalizmu teologicznego* – nazwa konferencji naukowej: Forum Interdyscyplinarne # Wolność. [22.04.2018] Kolegium MISHUS KUL.
3. *Czy istnieje przeznaczenie? Tomasza z Akwinu nauka o predestynacji* – nazwa konferencji: Św. Tomasz z Akwinu i punkty zwrotne w wyjaśnianiu świata, człowieka i Boga. [07.12. 2017] KUL, Instytut Filozofii.
4. *Strategie argumentacji w teorii retoryki Arystotelesa: entymemat pozorny i entymemat obalający* - nazwa konferencji: Argumentacja i retoryka klasyczna. [25.10-16.10. 2017] KUL, Instytut Filozofii.
5. *Faith, language, logic. Anselm of Canterbury and his project of logic of agency.* (z prof. M. Lechniakiem) - nazwa konferencji: 2nd World Congress on Logic and Religion. [18.06 – 23.06. 2017] Uniwersytet Warszawski.
6. *Upadek diabła: wolny czy konieczny? Argument z teodycei Anzelm z Canterbury* - nazwa konferencji: Religia a zło. [7.04 – 8. 04. 2017] Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydziału Nauk Społecznych UAM, Instytut Filozofii.
7. *Entymemat w teorii retoryki Arystotelesa* - nazwa konferencji: Z powrotem do Arystotelesa. [19.10-20.10. 2016] Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
8. *Gottschalk z Orbais i kontrowersja o predestynację w wieku IX* - nazwa konferencji: Natura woli. [7.10-8.10. 2016] Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Uniwersytet Gdański.
9. *Teorie filozoficzne a ich logiczne aplikacje na przykładzie logiki działania Anzelm z Canterbury. Philosophical Theories and Their Logical Applications on the Example of the Logic of Agency of Anselm of Canterbury.* (z prof. M. Lechniakiem) - nazwa konferencji: Applications of Logic in Philosophy and the Foundations of Mathematics. [9.05-13.05. 2016] Katedra Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Wrocławskiego; Instytut Matematyki Uniwersytetu Śląskiego; Instytut Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Opolskiego.
10. *Moc Boga a wolność człowieka według Anzelm z Canterbury* - nazwa konferencji: O mocy Boga. [14-15.11.2014] Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Uniwersytet Gdański.

B. Recenzent periodyków filozoficznych:

1. Roczniki Filozoficzne (2014, 2015, 2016, 2017)
2. Studia Philosophiae Christianae (2017)
3. Przegląd Tomistyczny (2018)

C. GRANTY

Sekretarz i wykonawca w grantie Narodowego Centrum Nauki pod tytułem: *Filozoficzna dyskusja wokół problemu determinizmu od św. Augustyna do Alwina Plantingi. Wolność człowieka a hipoteza teistyczna* (2015-2018). Kierownik grantu prof. A. Kijewska .

D. Redaktor stron internetowych:

1. speculumphilosophiae.kul.pl – strona jest poświęcona w szczególności filozofii starożytnej i średniowiecznej i jest związana z Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej KUL;
2. determinizm.kul.pl – strona jest związana z projektem grantu NCN *Filozoficzna dyskusja wokół problemu determinizmu od św. Augustyna do Alwina Plantingi. Wolność człowieka a hipoteza teistyczna*.

5.4. Osiągnięcia dydaktyczne - prace dyplomowe:

(1) promotor

- (i) **pomocniczy pracy doktorskiej** dr Barbary Grondkowskiej zatytułowanej: *Kuzyńczykowy świat alegorii. System filozoficzny Mikołaja z Kuzy na podstawie «Kazań»*; promotor prof. Agnieszka Kijewska; praca została obroniona 12.04. 2017 w KUL.
- (ii) promotor **prac licencjackich** na *seminarium historii filozofii, logiki, teorii poznania i nauki: Pomiędzy oryginałem a przekładem. Poprawność skryptyrystycznej argumentacji św. Ambrożego w dziele: „O Tajemnicy wcielenia Pańskiego”*. Mielnik Dawid - 17.06. 2016.
- (iii) *Predestynacja a wolna wola według Anzelm z Canterbury*. Skoczylas Mariusz – 22.09. 2016.

(iv) *Marsyliusza z Inghen koncepcja relacji metafizyki do innych nauk – na podstawie drugiej kwestii pierwszej księgi jego komentarza do «Metafizyki» Arystotelesa.*
Łukasz Libowski - 2018-06-26

(v) *Problem referencji terminów 'nihil' i 'malum': analiza logiczno-filozoficzna argumentacji Anzelma z Canterbury w rozdziałach X-XI traktatu „De casu diaboli”.*
Krzysztof Flis - 2018-06-26.

(2) recenzent

(2.1) prac magisterskich:

- (i) *Plotyn o szkodliwym wpływie gnostyków na duszę ludzką.*
Buczak Kamil - 2015-09-24.
- (ii) *Problem uniwersaliów w filozofii Piotra Abelarda.*
Sztajer Agnieszka - 2016-06-24.

(2.2) prac licencjackich:

- (i) *Metoda a wyrażalność niektórych twierdzeń o świecie według „Traktatu Logiczno-Filozoficznego” Ludwiga Wittgensteina.*
Śmist Antoni - 2016-06-17.
- (ii) *John Duns Scotus's Critique of Cognition by Analogy in “Ordinatio” I, d. 3., q. 2.*
Buraczewski Michał - 2018-06-22.

(3) Lista prowadzonych zajęć:

- (i) Główne nurty w historii filozofii (konwersatorium)
- (ii) Historia filozofii starożytnej i kolokwium tekstów filozoficznych (ćwiczenia)
- (iii) Historia filozofii średniowiecznej (ćwiczenia)
- (iv) Historia filozofii starożytnej i średniowiecznej (konwersatorium)
- (v) Seminarium historii filozofii, logiki, teorii poznania i nauki (licencjackie)
- (vi) Język łaciński dla filozofów (lektorat)
- (vii) Język grecki dla filozofów (lektorat).

5.5. Członkostwo w towarzystwach naukowych, nagrody, odznaczenia.

☒ Członek współpracownik Towarzystwa Naukowego KUL

☒ Indywidualna Nagroda Rektorska III stopnia –

